

ЛЕГИТИМНОТО ПРАВО

доц. д-р Манол Станин
Югозападен университет „Неофит Рилски“

LEGITIMATE LAW

Manol Stanin

***Abstract:** Law as an institutionalized normative system contains in itself metajudicial phenomena as well. In order to fulfill its role as a social regulator, law uses these phenomena in the process of institutionalization of the succumbing to the legal regulation social relations and in the protection of those that are not liable to the legal impact. The characteristics of their institutionalization give proof of the existence or absence of the legitimate law.*

***Key words:** justice, natural rights, morals, aim, interest, freedom, legal consciousness, legitimacy.*

Правото, като институционализирана нормативна система, отразява в себе си и метаюридически явления. За да изпълни ролята си на социален регулатор, правото се основава на тях при институционализирането на поддаващите на правна регламентация обществени отношения, и при защитата на неподлежащите на правно въздействие. Особеностите на институционализацията им обосновават съществуването или липсата на легитимно право [1]. Определяща роля в този процес имат редица неправни оценъчни явления – справедливост, естествени права, нравственост, цел, интерес, свобода и правно съзнание.

Естествено изследването на въпроса едностранно, без отчитане на взаимовръзките между подлежаща на институционализиране материя и неправните оценъчни явления, ще бъде непълно и неточно. От многобройните корелации в настоящия доклад ще бъде акцентирано на обусловеността между метаюридическите явления и обектите на правната действителност с оглед значимостта на естеството им за определянето на правото като легитимно. Основание за формулирането на предмета на изследване по този конкретен начин е предопределеността на съществуването на индивидите от благата.

I. Справедливостта

Специфична в това отношение е ролята на справедливостта: „Изразена най-общо, правната справедливост е институционализирана в правната действителност, мяра в разпределителните отношения и отношенията на възмездие.“ [2] Следователно, правната справедливост може да бъде разгледана като мяра в усвояването на полезните свойства на благата, обекти на правната действителност [3], както и подялбата им [4]. Тя е проявима в две направления:

- 1) мяра в разпределителните отношения;
- 2) мяра в отношенията на възмездие.

Определя се от субективното право, предвидено като средство за усвояването на полезните свойства на благата. Проблемът би могъл да се формулира по следния начин – коя мяра на юридическа власт[5] спрямо благата е справедлива в разпределителните отношения и отношенията на възмездие.

Изясняването на този въпрос, предполага поетапното разкриване на ролята на справедливостта в този процес при двата вида правни отношения – разпределителните и отношенията на възмездие.

Благата имат своите присъщи качества и характеристики. Връзката между тях по отношение на ценността им е пропорционална. Колкото повече са характеристиките на едно благо, толкова по голямо е неговото качество, а оттам и ценността му. Следователно, в това многообразие от полезни свойства се очертава и неговата степен на ценност.

Казаното предполага извода, че е наложително предвиждането (установяването) на съответни правни средства при правното институционализиране на благата за усвояване на пълния спектър от полезни свойства. В този смисъл, правно признатата полезност на благата не бива да се различава от фактическата.

Определянето на справедливото и несправедливото всеки път е основано на определянето на съответствие между свързани явления. Например – правонарушение и мярка на юридическа отговорност, еквивалентна размяна на блага, полезни свойства и правни възможности за тяхното усвояване и др. Следователно, пълното съответствие между правнопризнатата полезност и фактическата, само по себе си не е достатъчно условие за определянето му като справедлив ако не бъде съотнесено с нещо друго. Ще бъде ли справедливо едно цялостно припокриване ако включва свойства, които удовлетворяват деградирани потребности на личността? А ако установява правни средства за усвояването на полезни свойства на блага от други нормативни системи? Отрицателният отговор е очевиден.

За определяне ролята на правната справедливост отговорът на всички въпроси е в параметрите на мярката. Във връзка с това, „благото и ползата от него не са тъждествени. Благото е субстанция, която има потребимост и носи качеството полезност. Полезността е критерий за мярката в правото, чрез която се определя обемът на правата, задълженията и забраните като позиции спрямо благо с цел да се получи полза.”[6] Съответно, правната полезност на благото може да бъде справедлива или несправедлива. Това ще бъде в зависимост от правноинституционализирания обем права и задължения.

За изясняването на това справедливо съответствие ще допринесат и формулираните от Джон Ролс принципи на справедливостта.

„Всеки човек трябва да има еднакво право на най-широк спектър от основни свободи, съвместими с подобни свободи на другите.” И вторият принцип, според който „Социалното и икономическото неравенство трябва да бъде така третирано, че а) да са налице основателни очаквания за всеобща полза от него и б) да е свързано с длъжности и служби, достъпни за всички.”[7]

Въз основа на така формулираните принципи, може да бъде изяснен още един нюанс на обектите на правната действителност посредством приложимостта на справедливостта, а именно мярката на достъпа до блага и достъпа до полезните им свойства.

В съответствие със съдържанието на принципите, човек би трябвало да има равен достъп до отразените от правото блага и правно признатата им полезност, съвместим с този на другите. Изключенията от този принцип са приемливи, само ако са полезни за обществото. Ще бъде справедливо ако всички членове на обществото имат равен достъп, но само при наличие на определени условия. Но ако настъпи промяна по отношение на всички или спрямо някои от членовете на обществото, следва да бъде

променена мярата на достъп в двете ѝ направления. В обобщение, справедливото съответствие следва да бъде търсено между: полезните свойства и правните средства за тяхното усвояване, между достъпа и всеобщата полза.

Значимостта на справедливостта за правото я прави важен фактор за определяне на мярата в отношенията на възмездие. Приложима е при търсене и определяне на мярата на съответствие, основано на съотношението правонарушение – наказание. Това означава определените неблагоприятни последици да съответстват на характера, начина и степента на увреждане на общественото отношение чрез противообществено, противоправно, виновно и забранено от закона деяние. Сами по себе си, неблагоприятните последици за правонарушителя представляват увреждане на негови правно защитени блага.

Във връзка с това, на базата на справедливостта могат да възникнат следните въпроси: 1) на кои точно блага следва да се въздейства отрицателно?; 2) каква да бъде мярата на въздействие?

За определяне мястото на справедливостта в този процес, двата въпроса следва да бъдат разгледани комплексно. Това е така, защото въздействието върху едни и същи блага в различна степен би могло да формира съответствие с отделните видове правонарушения. И втората хипотеза, при различни блага една и съща степен на въздействие би могла също да формира справедливото съответствие. Следователно, колкото е по-голяма ценността на едно благо, ниската степен на въздействие може да бъде адекватна на хипотезата, при която върху благо с малък обем от полезни свойства се въздейства в по-висока степен. Би могло да се разкрие и трета хипотеза, когато за постигане на справедливост липсва правноинституционализирано благо, върху което да се въздейства негативно в подходяща степен. Това определя справедливостта като важен за правото критерий при правната институционализация на благата. Правноинституционализираните са в обекти на правната действителност благата, които са значими за хората, нуждаят се от правна защита и в същото време могат да се увреждат при определяне на наказание. Следователно, няма пречка за обогатяване на обектите на правото с оглед постигане на справедливост в отношенията на възмездие и осъществяване на целите на наказанието. Процес сам по себе си важен за изпълване легитимността на правото със необходимото съдържание. Защото, както се вижда, не е достатъчно само констатирането на справедливост въз основа на теорията за официалната справедливост, за да бъде правото легитимно.

II. Свободата

Удовлетворяването на потребностите на личността може да бъде разгледано на основата на свободата.

Свободата на участниците в обществените отношения и връзки се определя от възможността да имат свое собствено поведение, основано на самостоятелно взети решения за удовлетворяване на съответни потребности чрез блага. Степента на свобода се определя въз основа на съществуващите пречки, относими към проявлението на това поведение. Когато те са юридически, възникват въпроси за т. нар. мяра на юридическа свобода. В зависимост от параметрите ѝ следват изводи за легитимността на правото. Пренесен в правната действителност, се регулира от субективните права и юридическите задължения на субектите на правото. Свободата на едно лице, завършва там, където започва свободата на другите. На тази основа правото институционализира възможността за свое собствено поведение с цел удовлетворяване или въздържане от удовлетворяване на потребности. По този начин свободата получава ограничения: „Щом свободата е определена в правна позиция, тя е насочена, а следователно и ограничена.”[8]

Така, свободата се проявява като критерий за формиране на допустимите възможности и реда за тяхното проявление при удовлетворяването на потребности. В същото време, формира своите собствени параметри чрез правната обвързаност с ограниченията, които определят нейните обективно необходими граници.

III. Правният интерес

Във връзка с това, важен определител в този процес се явява правният интерес. В правните отношения и връзки свободата се определя от правата и задълженията на правните субекти и съществуващите ограничения при упражняването им. Така параметрите на свободата ще се проявяват в степента на удовлетворяването на един законово признат интерес, както и начините и средствата, предвидени за това.

Въз основа на казаното, може да бъде определена ролята на интереса в процеса на формиране на легитимното право. На първо място, чрез обусловеността му със свободата при институционализиране на благата от правото. На следващо място, интересът като предпоставка за определяне свойствата на някои блага като правнорелевантни.

По първия въпрос, определянето на съотношението следва да бъде съобразено с изискването за недопускане на положение на невъзможност за удовлетворяването на правно установен интерес, освен ако външни обстоятелства не налагат това. По втория въпрос, отношението интерес – благо, се трансформира в правен интерес – обект на правната действителност само при наличието на определени условия. Това са случаите на установена необходимост от правна регламентация на обществените отношения по удовлетворяването на съответен интерес.

Само наличието на интерес у правните субекти би могло да доведе до правната институционализация като обекти на правото на дадени блага. Тази констатация налага внасянето на редица уточнения. Първо, този интерес да не противоречи на правните норми и принципи и второ, което следва от първото, достъпът до благата, към които е насочен, да е позволен от закона.

Може ли тази съвкупност от интереси на правните субекти да бъде определена като статична. Отрицателният отговор на този въпрос ще означава, че благата са също константни. Абсурдността на тази постановка е очевидна.

Както е известно, наличието на интерес предполага стремеж към нещо, което се определя като ценно и значимо за лицата. Това неминуемо рано или късно поставя въпроса за необходимостта от правна регламентация и защита. Положителният отговор определя съответното нещо като правнозначимо благо, последица от което е предвиждането на правни средства за удовлетворяването на съответния интерес. Определянето на съответно субективно право като средство за постигането на даден интерес предполага посочването на съответните възможности на неговия носител, посредством които да бъде удовлетворен. Това подсказва, че правото може да формира границите на възможното използване на благата в зависимост от интересите на правните субекти. Предоставянето на повече или по-малко възможности означава по-голяма или по-малка степен на усвояване на благата.

Благата, във връзка с които обективното право предвижда възможността правните субекти да бъдат носители на субективни права и юридически задължения, имат своя специфична характеристика. Това ги отличава от другите блага, тези които нямат значение за правото като институционализирана нормативна система. Обезпечаването на тези блага със субективни права означава и предвиждането на защита от страна на държавата.

За притежаването на тези блага правото установява конкретни възможности на лицата, интересът на които е насочен към тях и съответно задължения за другите да не пречат и да съдействат. Следователно, правните субекти придобиват и упражняват субективни права с оглед своите интереси по отношение на определени блага. Във връзка с това за усвояване на полезните качества на благата в повечето случаи е необходимо взаимодействието с други лица, т.е. съгласуваност в поведението на лицата. Тя се постига чрез определяне на възможното и дължимото им поведение. Това в голяма степен се определя от същността на благата.

Факт е постоянната поява на предмети, които имат характеристиката на блага. Те се характеризират с определена ценност, защото са годни да удовлетворяват определени човешки потребности. В тази връзка съвсем естествен критерий за тяхното придобиване и употреба по правно регламентиран ред е правният интерес. Тази синхронизация от своя страна ще има за последица актуализиране на легитимността на правото

IV. Правомерните цели

Правният интерес е в пряка връзка с целите. По отношение на обектите на правната действителност може да бъде казано, че правно признатите им полезни свойства служат за постигане на формираните от правото цели.

От този зрителен ъгъл следва изводът, че благата ще могат да бъдат обекти на правната действителност и в тази връзка обекти на правните отношения и връзки, ако могат да бъдат годна основа за постигане на правно значим резултат. Той се определя като правна цел. В нормативната система право, тя има два аспекта на проявление: удовлетворяване на правно значим резултат с правни средства; гарантиране усвояването на полезните свойства на някои блага, но без да опосредства процеса на потребление на тяхната полезност, т.к. той остава в обхвата на други обществени норми.

Целта на упражняването на субективното право е постигането на законово определен резултат. От друга страна, субективните права са средство за удовлетворяване на интереси. Те пък са свързани с потребностите, които са насочени към полезността на благата.

Постигането на законоустановената цел се явява удовлетворяване на съответния интерес. Това е възможно само чрез съответното благо. В този смисъл, правните полезни свойства на благата служат за постигане на определен и предвиден от правото конкретен резултат. Така на основата на преценка на интересите се формира законовият резултат. Това означава, че всяка негова промяна е в пряка връзка с отразените от правото блага. Тя може да бъде изменение в параметрите на благата или в средството за тяхното усвояване – субективното право. Следователно, постигането на законово установените цели е свързано с мярката на усвояване на полезните свойства на благата – обекти на правната действителност. Това, от своя страна, е във връзка с постигането на други законово определени цели. Защото по този начин се поддържа баланс на удовлетворяването на многообразните интереси на правните субекти.

Постигането на законово установената цел, респективно задоволяването на правен интерес с правни средства, е възможно не само чрез насочеността им към блага. Както вече беше посочено, това е възможно и при насоченост спрямо неблага. Тази, на пръв поглед, смущаваща констатация само допълнително „подсилва” легитимността”.

V. Правното съзнание

Специфична в процеса на институционализиране на благата, обекти на правната действителност, а оттам и легитимността на правото е ролята на правното съзнание. Отразяването в него е съпътствано с формирането на оценка за начините на правна регламентация на обществените отношения. Тя, от своя страна, влияе на поведението на правните субекти. Това е особено показателно в процеса на удовлетворяване на потребности чрез блага, отразени от правото.

VI. Естествените права

Нормативната система право отразява естествените права на личността. По този начин, гарантира удовлетворяването на естествените потребности. За да бъде това възможно, следва да бъдат институционализирани в обекти на правната действителност благата, съответстващи на тези потребности. Това, само по себе си, е показателно за мястото на естествените права на личността при определяне кои блага да бъдат правноинституционализирани. А особеностите на институционализацията им влияят пряко при формирането на изводи за легитимността. Тук става дума за особена група блага. Естествените права на личността са й присъщи от момента на раждането. Следователно, в обекти се институционализират блага, които човек придобива с раждането си.

Както се вижда, приложението на едно неправно явление при формирането на характеристиката на благата може да бъде прецизирано единствено в съгласуваност с другите, т.к. между тях съществува зависимост. Фината настройка на баланс между тях, при използването им като комплексен критерий, може да бъде постигната само чрез съгласуваност с полезните свойства на благата.

Правото следва да се съобрази с този факт, за да постигне стабилна и ефективна регламентация на обществените отношения, предопределена от неговите метаюридически качества.

Казаното в никакъв случай не бива да води до извода, че легитимност може да бъде постигната чрез основаване на принципа „лош закон, но все пак закон”. И оттам презюмирането, че всичко, което е в съдържанието на закона, е справедливо. Легитимността не може да бъде налагана посредством налагането на официална справедливост, официален морал и т.н. нейното съдържание следва да бъде „уловено” от законодателя и институционализирано след внимателна преценка на фактически съществуващото общоприето.

Литература:

1. Бойчев, Г., Методология на юриспруденцията, София 2010 г., стр. 176-245.
2. Бойчев, Г., Правова държава, С., 2005 г. 1 стр. 59
3. Бойчев, Г., Правният институционализъм, София, 2009 г., стр. 664- 673
4. Ролс, Дж., Теория на справедливостта. София, 1998 г., стр. 20
5. Дачев, Л., Юридически дискурс, Русе, 2004 г., стр. 210
6. Дачев, Л., Юридически дискурс, Русе 2004 г., стр. 212
7. Ролс, Дж., Теория на справедливостта. София, 1998 г., стр. 20
8. Дачев, Л., Юридически дискурс, Русе 2004 г., стр. 208